

UDK 94(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Primljen 27. 2. 2010.
Prihvaćen za tisak 15. 3. 2011.

KREŠIMIR KUŽIĆ

Glavni stožer Oružanih snaga RH
Sarajevska bb, HR-10 000 Zagreb
kresimir.kuzic@zg.t-com.hr

POLITIČKO I ETNIČKO POIMANJE HRVATSKE KOD NJEMAČKIH HODOČASNIKA OD XIV. DO XVII. STOLJEĆA

Njemački su hodočasnici bili od kraja XIV. do početka XVII. stoljeća česti gosti u hrvatskim krajevima tijekom proputovanja prema Svetoj zemlji. Zahvaljujući njihovim zapisima, od kojih su neki poslije postali najpopularnija tiskana djela, omogućen nam je uvid u njihova znanja o hrvatskim krajevima. Uloga Mlečana u stjecanju informacija bila je velika, ali tek su borbe s Turcima trajno privukle pozornost Nijemaca na naše krajeve. Općenito, Hrvatska je imala jasan politički status, ali se malo znalo o njezinim granicama i područjima na kojima se prostirala.

Ključne riječi: srednji vijek, Njemačka, Hrvatska, Dalmacija, Istra, hodočasnici, politička i etnička geografija

Uvod

Organiziranje križarskih pohoda u Svetu zemlju motiviralo je neke sudionike iz njemačkih zemalja da opišu ratne pripreme, teškoće tijekom putovanja i ostala usputna zbivanja te naposljetku teške borbe sa Saracenicima i Turcima koji su stajali na putu tim naoružanim hodočasnicima. Iako je vojni oblik hodočašćenja s vremenom doživio slom, hodočasnički su putopisi preživjeli i razgranali se u tri podvrste. Hodočasnička izvješća svakako su najbrojnija i najopsežnija, a mogu se lako prepoznati po znakovitom vjerskom duhu kojim su prožeta. Hodočasnički vodiči imaju i neupitnu vjersku

podlogu, ali su mnogo šturiji i usmjereniji na temeljne podatke o mjestima i svetinjama koje se preporučuje razgledati. Putopisna izvješća javljaju se češće od sredine XVI. stoljeća, odlikuje ih sve manje vjerska tematika, a poneki već imaju obilježja (auto)biografija.

Ti putopisi imaju posebnu vrijednost za hrvatske zemlje. U prvom su razdoblju predstavljali neposredna svjedočanstva o Hrvatskoj kao dijelu zapadnoga kršćanskoga svijeta, sa svim mjerilima i vrijednostima s kojima su se čitatelji mogli identificirati, ali tijekom godina, zbog osmanlijske ekspanzije, ti su se krajevi sve više doživljavali kao nekakva “ničija zemlja” na granici prema Orijentu i “nevjernicima”. Za nas su pisani radovi njemačkih putnika dragocjeni zbog toga što je u njima mnoštvo podataka o krajevima kroz koje su hodočasnici prolazili i u kojima su boravili duže ili kraće vrijeme. Najmanje što možemo doznati iz putopisa jesu imena političkih čimbenika koji su djelovali na hrvatskom tlu pa je vjerojatno zbog toga hrvatska historiografija dosta zanemarivala tu vrstu vrela.

Znanje o Hrvatskoj

Početkom XV. stoljeća imena Hrvatske, Dalmacije i Istre građaninu, plemenitašu, a i crkvenom dostojanstveniku iz Njemačke bila su utoliko jasnija, ukoliko mu je prostor djelovanja bio bliži jugu Carstva, odnosno tamošnjim slobodnim gradovima. Baveći se trgovinom, pokretljivo je građanstvo održavalo s jedne strane čvrste veze s Mlecima gdje su ljudi, i s njima pristigle vijesti iz hrvatskih krajeva, bili uobičajeni. S druge strane trgovački su ih tokovi i putovi vodili niz Dunav te su i od tamo, iako većinom posredno, doznawali novosti s juga. Vojnici, osobito oni za svoj račun, također su nešto prodavali, ali to nije bilo ništa materijalno, bile su to njihove ratne vještine. Čak je bilo i njemačkih umjetnika čiji je opus ostao kao dokaz njihove nazočnosti na ovom tlu (Fučić 2000, Lentić 1985).¹ Znanja o Hrvatskoj dolazila su i iz vrha staleške piramide, osobito otkako je 1410. godine njemačkim kraljem postao zlosretni Sigismund Luksemburški, dugo osporavani ugarski i hrvatski kralj. Iz mnoštva dokumenata, osobito onih iz njegove kraljevske, a poslije i carske dvorske kancelarije, moglo se zapaziti da postoji Kraljevstvo Dalmacije i Hrvatske. Iako ima i mnogo ranijih opisnih izvora, zgodno je u vezi s tim prolistati “Kroniku koncila u Konstanzu od 1414. do 1418.” Ulricha od Richentala kako bi se dobio uvid u poznavanje na toj razini. Na tom najvećem crkvenom i političkom skupu srednjovjekovne Europe, Hrvatska

¹ Majstor Albert (Albrecht) djelovao je u Istri od 1461. do 1475, zlatar Hans iz Basela radio je u Kotoru i Dubrovniku do 1451.

se spominje u državnom pravnom smislu, navode se pripadnici njezina plemstva i crkveni dužnosnici, a osim toga daje joj se ispravno mjesto u skupini slavenskih jezika (Buck 1882). Nakon Sigismunda, carevi, odnosno kraljevi iz habsburške dinastije sasvim su jasno nastavili s aspiracijama prema Hrvatskoj. Osim uobičajenih titulacija u ispravama, za to nema boljega dokaza od nekoliko grbova na javnim građevinama u gradu Innsbrucku, čvrstom osloncu vladarske kuće (Hye 1988).² Veliku ulogu u upoznavanju imala su i nadalesko poznata hodočasnička središta – Köln i Aachen. Nijemci su stoljećima susretali pobožne ljude iz hrvatskih krajeva na putu koji je vodio od Beča, preko Nürnberga i Würzburga do tih dvaju gradova s mnogobrojnim relikvijama. Njihov broj znao je biti tolik da su imali posebne prostore za smještaj i obavljanje pobožnosti (Budak 1991). Tijekom godina diplomatska su i vojna djelovanja pojedinih Hrvata u službi carskoga dvora i istupi hrvatskih govornika na njemačkim saborima te općenito tiskana djela s protuturskom tematikom, odigrali važnu ulogu i u predstavljanju (Unrest 1957, Wiesflecker 1959, Gligo 1983, Neralić 1999). Sigurno znamo da je već 1470. brandenburški markgrof Albrecht Achilles (hodočasnik 1435. i 1461. godine) dobivao informacije o prodorima Turaka u naše krajeve i borbama s njima (Priebatsch 1894).³ Uz to, upravo izravno i neizravno uvrštavanje Hrvatske u dnevni red Carevinskoga sabora u Wormsu 1495. godine, može objasniti otkuda su švicarski hodočasnici znali kakvo je stanje u našim krajevima. Naposljetku, saski izborni knez Friedrich III. Mudri (slika 1, hodočasnik 1493. godine), izravno je razmijenio nekoliko pisama s grofom Bernardinom Frankapanom iz kojih je mogao pojmiti ozbiljnost situacije 1522. godine, a Reinhard od Neunecka po službenoj je dužnosti saslušao Bernardinovo izlaganje te je o tome izvijestio Sabor (Wrede 1901). To načelo onda možemo primijeniti i na druge pokrajine i zemlje Carstva, a kao izvor informacija i na ostale kasnije sabore. No, da se ne stekne pogrešan dojam, valja istaknuti da na

Slika 1. Friedrich III. Mudri, saski izborni knez i hodočasnik 1493. godine

² Ne zaboravimo da se Innsbruck nalazio na važnoj prometnici prema Mlecima.

³ Informacije mu je slao Buppelin Georg od Staina, otac Fabrijeva vođe puta 1480. godine. "... Die Türken haben leider in Ungarn ob fünfzigtausend menschen erschlagen und weggeführt und der maior Balasch des Ungrischen künigs hauptman, ist mit etlichen volk darvon komen. Das haben die graffen von Krabaten erschlagen umb verräterey willen, die der mayor Balasch an im geton wolt haben. ..."

tim važnim skupovima nije bilo govora o konkretnom državnom teritoriju s postavljenim granicama (Šišić 1937).⁴ Za nevolju, ni renesansno revitalizirane antičkih znanja nije pridonijelo boljem poimanju hrvatskoga prostora.

Ime i prostiranje

Hodočasnici su različito imenovali hrvatske krajeve i određivali njihove granice. No, ipak se izdvaja jedno ime. Bez obzira na vrijeme nastanka tekstova upada u oči činjenica da njemački hodočasnici gotovo bez iznimke hrvatske krajeve nazivaju Slavonijom. Pritom za sjeverozapadnu granicu navode južni rt Istre, a jugoistočne joj međe stavljaju oko Bara. Kako to protumačiti? Ponajprije, s punim pravom možemo pretpostaviti da su “Slavoniju” preuzeli iz mletačkoga “Schiavonia”, odnosno iz latinskoga “Sclavonia”, što su mogli čuti od posada, prepisati iz portulanâ ili, što je najvjerojatnije, iz mletačkih hodočasničkih vodiča. Do njih se, naime, lako moglo doći u Mlecima (slika 2). Razumije

Slika 2. Srednji i južni Jadran sa zaledem na Waldseemüllerovoj karti (1513. godina)

⁴ Tako je hodočasnik Wilhelm od Diesbacha, koji je prošao hrvatskom obalom 1467, bio sudionik sabora u Wormsu. Vidi: *Historisches Lexikon der Schweiz*, sv. 3, Basel: Verlag Schwabe: 715–716.

se da su to mogli pročitati i u napisanim ili tiskanim djelima još prije nego što su krenuli na put, ali i nakon povratka, kada su redigirali svoje bilješke (Pandžić 1992, Kozličić 1995, Richard 1986).⁵ Dakle, ti su putopisci stavili određene zemlje i gradove u okvire “Slavonije”, s tom razlikom da je nju jedan dio napisao u skladu s talijanskim, odnosno latinskim izvorima: *Sclauonia*, *Schlavony*, *Slavanyen* i slično, drugi u njemačkom obliku: *Windischen Landen*, *windeschenn landenn*, *Windenlandt*, *Wienndisch landt*, *Windischen Gebirg* itd., a treći su naveli i talijansko (latinsko) i njemačko ime stavljajući između njih znak jednakosti. Putopisac Wilhelma Saskoga i poslije njega Ott Heinrich (hodočasnik 1521. godine) izričito navode da je “Slavonija” na njemačkom “windisch”, tj. slavenska (Kohl 1868).⁶ Upravo nam taj detalj otkriva da je širim krugovima čitatelja njemački naziv bio razumljiviji, pa su zato autori dodavali mletački prijevod. Ukupno gledano, hodočasnici je bilo poznato postojanje slavenskoga svijeta istočno od njemačkih granica, ali i od Mletaka pa su, razmišljajući u širem etničkom smislu, prema svojevrsnoj inerciji pisali o “slavenskoj” obali, slavenskom jeziku i sl. Oni su identičan slučaj imali i u svojem carstvu, gdje se redovito rabio pojam *deutsche Lande* (Schubert 1998, Khull 1896).⁷ Uzevši, dakle, u obzir sve njihove inačice “Slavonije”, nameće se pitanje možemo li ih shvatiti kao istoznačnice za političku Hrvatsku? Držimo da ne, ali zato ih moramo shvatiti kao oznaku za etničku Hrvatsku!

Tu ne smijemo brkati ono što pišu upućeni njemački suvremenici hodočašća iz susjedstva koji spomenutom njemačkom riječju označavaju posebnu političku cjelinu u sastavu hrvatskih zemalja – Slavoniju. Tako pouzdani Jakob Unrest piše “... wanschafft inn Windischen Lannden ...” (... “banstvo u slavonskim zemljama” ...) (Unrest 1957: 43, 141, 229, Šišić 1937: 86, Laszowski 1916: 2, 73, 281, 282).⁸ S druge strane, *Krabatten*, *Crabathen*, *Crabatey*, kao i slični ponjemčeni latinski nazivi, isključivo se odnose na Hrvatsku. Potvrdu nalazimo ponovno kod Unresta koji se koristio nazivom “Krabatenlanndt” za Hrvatsku i nedvojbeno je razlikuje od “Slavonije” (Unrest 1957: 43, 46, 99, 141, 229, Šišić 1937: 37, 61, Laszowski 1916: 34, Budak 1991).

Iz tekstova se vidi kako dio hodočasnika piše da je Slavonija dio Kraljevstva Hrvatske, čime oni ne iskazuju distinkciju između (nižega) pokrajinsko-

⁵ Za portulane (plovidbene karte) vidi u: Kozličić 1995: 31–34, 114–116.

⁶ Vidi i kod Breidenbacha.

⁷ To susrećemo i kod naših hodočasnika, primjerice, fra Gabriela 1527.

⁸ Slično piše i Reinprecht od Reichenburga, a na njih se nastavlja mnoštvo autora isprava i drugih spisa iz XVI. stoljeća.

ga od (višega) državnoga naziva, nego samo navode da politička Hrvatska obuhvaća dio velike nadedničke “Slavonije”. Jedina je iznimka Heinrich od Zedlitza (hodočasnik 1493. godine) koji jasno razlikuje u političkom smislu dvije kraljevine, a taj je podatak preuzeo od domaćih ljudi koji su mu pripovijedali o Krbavskoj bitki (Röhricht 1894). Zanimljivo je kako se izričito imenovanje hrvatskoga jezika nalazi u djelima hodočasnika protestanata, dakle nakon sredine XVI. stoljeća. Dok je u slučaju Melchiora od Seydlitza (hodočasnik 1556. godine) vjerojatnije da su mu to objasnili hrvatski franjevci s kojima je tamnovao, za Daniela Ecklina (hodočasnik 1552. godine) i Samuela Kiechela (hodočasnik 1587. godine) moglo bi se čak pretpostaviti da su za hrvatski jezik čuli u svojim sredinama. Tamo su se baš tada kretali Hrvati pristaše protestantizma koji su sudjelovali u tiskanju knjiga na hrvatskom jeziku (Hassler 1866, Franičević 1983).

S Dalmacijom kao imenom dosta je jednostavnije zato što je hodočasnici shvaćaju ili kao političku jedinicu ili kao antičku pokrajinu, ali ne kao etnički prostor – u tome odstupa jedino Felix Fabri (hodočasnik 1480. i 1483. godine) (Krašić 2001). Kod palestinskih putnika ona se u svojem protezanju “sukobljavala” najviše s Hrvatskom – osobito je to slučaj kod opisa Zadra i Dubrovnika. No, nevolja je nastupala kada su oni ulazili u kombinacije s ostalim imenima. Na dvama “težim” primjerima mogu se objasniti i ostali slučajevi. Kako je, naime, moguće objasniti navod da je Dubrovnik u Hrvatskoj, a pokraj se nalazi Dalmacija koja je u Slavoniji (Hänselmann 1875)? Tu je očito da se Dubrovnik shvaća kao dio političke Hrvatske, a njemu bliska Dalmacija kao zasebna politička cjelina. Ona, pak, pripada široj etničkoj Slavoniji. U drugom primjeru Dubrovnik je najprije u Slavoniji, malo poslije u Dalmaciji, zatim se kaže da je Slavonija dio Hrvatske, a Hrvatska dio Dalmacije (Breidenbach 1488). Tu znamo da je izvorna pogreška u djelu Hansa Tucherera (hodočasnik 1479. godine) te da su je ostali prihvatili i “obogatili”. Njegovu je definiciju, gotovo od riječi do riječi, preuzeo tiskar Marx Ayrrer koji zbog toga nije imao poteškoća jer je do izdavanja njegova jednolisnoga hodočasničkoga vodiča Tucherov putopis doživio nekoliko izdanja, a uz to su obojica bili iz Nürnberga (Kamann 1880, *Dye Schiffart* ...).⁹ No, dovedimo redom sve do kraja: odnos Slavonije i Hrvatske već smo objasnili, a navod da je Hrvatska dio Dalmacije možemo prihvatiti samo ako Dalmaciju gledamo kao antičku provinciju, tim više što se na istom mjestu spominje i Ilirik (Fabri 1843, Krašić 2001). Dakle, protuslovlja u očima pisca nema jer je prvo ime etničko, drugo političko, a treće antičko. Još je veća pomutnja kod Arnolda od Harffa (hodočasnik 1497. godine), unatoč pokušaju da sve su-

⁹ Vodič je objavljen 1489. godine.

stavno prikaže u tablicama. Najčešće je ipak bilo shvaćanje da je Dalmacija, uključujući sve otoke od Premanture na jugoistok, također dio “Slavonije” (Groote 1860).

U usporedbi s kaosom i nejasnoćama kod prethodnih naziva, ime Istre i njezine granice, s koje god su strane hodočasnici nailazili, vrlo su jasni i tu nema iznimaka. Veći dio hodočasnika izrijeком ne ističe etnicitet Istre, ali petorici koji navode njezino slavenstvo, i to anonimno iz 1444, Ulrichu Brunneru (hodočasnik 1470. godine), Martinu Ketzelu (hodočasnik 1476. godine), Hansu Schürpfu (hodočasnik 1497. godine) i Casparu od Mülinena (hodočasnik 1506. godine), nasuprot stoji jedino Heinrich Rantzau (hodočasnik 1623. godine) koji ističe njezinu dvojezičnost (Fabri 1843: 33, Kراسić 2001, Röhrich 1906, Rantzau 1669).¹⁰ To ima i činjenično objašnjenje. Rantzau je boravio u Istri nakon tamošnjega najtežega razdoblja ispunjenoga ratnim razaranja (Uskočki rat) i pogubnih epidemija u kojima je velikim dijelom propala stara etnička struktura – osobito u urbanim središtima. Preživjelo slavenstvo ubrzano je nestajalo i uzimalo pred doseljenicima s mletačke *terraferme* (Ljubić 1877: 191, Pribojević 1951: 39). Osim Ludwiga od Rautera (hodočasnik 1569. godine) koji baš tu i griješi jer kod Pazina postavlja granice političke Hrvatske, naši putnici ne znaju za nešto “hrvatsko” u Istri. To i nije čudno jer su gotovo svi ostajali unutar gradskih zidina pa im je istarsko selo ostalo potpuno nepoznato (Jurić 1978).

Glede “zemlje Albanije” također ne bi trebalo biti nedoumica. Naime, jasno je iz putopisa da su se hodočasnici oslanjali na mletačku upravnu podjelu, a ne na etničke značajke (Ljubić 1876: 2, Ljubić 1877: 225–231, Ljubić 1880: 260). U skladu s tim, postoji u putopisima pojam “Albanije” u rasprostiranju prije turskih osvajanja, ali u tim tekstovima nema spomena o pripadnosti pučanstva. No, uočljive su varijacije s granicom između “Slavonije” i “Albanije” (od Boke do Bara), što je također jedna od posljedica neprecizne kartografije. Na kraju, za suženu Albaniju jedino Jacob Wormser (hodočasnik 1561. godine) piše da joj je jezik slavenski (Raukar 1997, Feyerabend 1584).

Uz gore raščlanjeni pojam “Slavonije” neizostavno idu i Slaveni. U etimologiju toga imena ulazio je samo Fabri, a to njegovo tumačenje možemo naći samo u latinskom tekstu. Riječ je o povezivanju pojma “rob” s pojmom “Slavena”. On ponavlja čestu pogrešku prijašnjih autora, a ta će se pogreška poslije ponavljati još češće (Fabri 1849: 361, Kراسić 2001). Očito je Pribojević znao za ta razmišljanja pa je krenuo dijametralno suprotno, ali ne u smis-

¹⁰ Dominikanac Fabri u *Evagatoriumu* doduše navodi: “... Histriae, quae est una natio Dalmatiae ...”

lu znanstvene protuargumentacije, nego u glorifikaciji pojma (Pribojević 1951). Hvarski je dominikanac od njemačkih autora čitao djela Hartmanna Schedela i Wenera Rolewincka.

Pravni status i pripadnost – Ugri, Mlečani i Turci

Valja svakako spomenuti i problem poimanja riječi “Land” koji je morao postojati kod naših hodočasnika jer se tada nalazio u njemačkim tekstovima pravne tematike. Kao što smo rekli, taj “Land” bio je “prišivan” redovito njemačkomu prijevodu “Slavonije”, ali u nekoliko primjera čak i Istri te Dalmaciji. Sudeći prema tomu, i u hrvatskim bi se krajevima očekivalo ispunjenje značenja dvaju nerazdvojnih parova uobičajenih u njemačkom okruženju. Prvi glasi: *Land und Herrschaft*, odnosno *zemlja i gospodstvo*, sa značenjem da je svaka teritorijalna cjelina s dometkom *zemlja* imala vlastiti plemićki stalež. Drugi je par *Land und Leute*, tj. *zemlja i ljudi*, pri čem se misli da su običaji zajednički njezinim stanovnicima glavna odrednica jedne *zemlje*. Od tih dvaju rješenja hodočasnici su u slučaju “Slavonije” gotovo uvijek rabili ovaj drugi. Hrvatska i Dalmacija imale su ili naziv *zemlja*, ili točan službeni naziv *kraljevstvo*. U skladu s onim izrečenim u gornjem odlomku, to bi odgovaralo prvom rješenju (Schubert 1998).¹¹ No, mi znamo da za razliku od Hrvatske, Dalmacija nije nikada imala zajednički plemićki stalež, nego je bila titularno kraljevstvo sastavljeno od posve neovisnih gradskih komuna pa je u stvarnosti to bliže drugom paru. I na kraju, Istra je sa svim šarolikim oznakama (ponekad su joj davali status pokrajine, što je najtočnije) mogla imati i drugi par (Bertoša 2006).

Pomalo je čudno da ni jedan hodočasnik ne spominje pravnu vezu Kraljevstva Hrvatske s Ugarskim Kraljevstvom. Ako ne svi, barem netko je to morao znati s obzirom na to što smo rekli u uvodu poglavlja. No, Ugarsku zato nalazimo u kontekstu s Dalmacijom i njezinim gradovima, osobito Zadrom i Šibenikom. Tu svakako moramo istaknuti Hansa Pornera (hodočasnik 1418. godine) jer nam svjedoči o razdoblju kada je Dalmacija (tj. njezin veći dio) pripadala ugarskoj kruni. To su znali i gradski oci Berna kad su 1484. poslali usrdnu zamolbu kralju Matijašu za svojega sugrađanina, hodočasnika Melchiora Russa (Segesser 1860: 87, 88). Nadalje, dobar dio

¹¹ Mi imamo primjer u pismu hrvatskih staleža caru Maksimilijanu godine 1494. Tamo se u tekstu spominje “zemlja Hrvatska”, a na kraju u potpisu: “... grafen, edl und unedl in Krabatland”. Vidi: Šišić 1937: 78–81.

putnika zna za sudbonosnu prodaju Zadra, ali oni bolje upućeni ističu kako su ostale gradove Mlečani zapravo oteli. Iz tih dviju priča lako je prepoznati koja je došla s mletačke strane. Od svih hodočasnika izdvaja se njih nekoliko koji navode da su Hrvatska i Dalmacija dio Njemačkoga Carstva. Aspiracije careva Friedricha III. i Maksimilijana I. temeljile su se na nasljednim pravima habsburške vladarske kuće iz 1463. godine, ali se na početku nisu mogla ostvariti zbog moćnoga kralja Matijaša Korvina. Kad je on umro, Maksimilijan je samo nakratko privukao dobar dio Hrvata. Carevima je zato jedino preostalo da Hrvatsku i Dalmaciju stave u svoj naslov ili u heraldičke prikaze (Wiesflecker 1959) (slika 3). Njihov potomak Karlo V. jedini je uspio, ali vrlo kratko, domoći se jednoga grada na dijelu hrvatske obale koji je bio putnicima usput. Riječ je o Herceg-Novom. Naposlijetku, čvrsta pravna podloga postojanja Hrvatske i Dalmacije kao kraljevstava bila je općepoznata činjenica koja se na pučkoj razini zrcalila u njihovu uvrštavanju među dvadeset kršćanskih kraljevstava, što nam svjedoče dvojica nirnberških putnika.

Slika 3. Plovidbena karta (oko 1570. godine)

Mletačka je Republika sa svojim raskošnim građevinama i sjajnim svečanostima te brodovima i oružjem nedvojbeno impresionirala hodočasnike. Unatoč tomu, iskreno su pisali na koji je način Republika dolazila u posjed hrvatske obale. Iako je jasno da su te informacije dobivali i kod kuće,

ponegdje, kao u slučaju posjeta Šibeniku 1486. godine, domaći su ljudi obavještavali hodočasnike o povijesnim činjenicama i pravom stanju stvari (Pivčević 1988). Osim toga oni učeniji napominjali su, osobito za davnija vremena, kako su to pročitali u knjigama. Glede pripadnosti mletačke Albanije do Ulcinja Jurju Kastriotu, nalazimo pogrešku koja proizlazi iz već spomenutoga knjiškoga uopćavanja jer je mletačka Albanija obuhvaćala i gradove u Jurjevoj etničkoj Albaniji. Na kraju, iako su bili Nijemci, ne može im se prigovoriti da su bez prigovora na Carevoj strani u njegovu sukobu s Mlečanima koji se dijelom vodio i u Istri. Tamo je, prema mišljenju putnika, vlast *Serenissime* bila potpuno legitimna.

Ono što nam govori Leonhard Rauwolf (hodočasnik 1573. godine) o “morskim razbojnicima”, sasvim nam vjerodostojno dočarava razmišljanje prosječnoga mletačkoga mornara o senjskim uskocima. Slučaj galije “Contarine” koji se dogodio godinu prije dolaska učenoga augsburškoga doktora u zadarske vode, zaprepastio je i utjerao strah u kosti svim brodarima i posadama koje su onuda plovile (Feyerabend 1584, Rački 1877, Novak 1964). Prema gledištu tih mornara Rauwolf i nije mogao dobiti drugačije tumačenje. Šira njemačka javnost doznala je za uskoke tek kasnije kad su oni postali predmet europske politike (Kurtzer 1594, Riephan 1596).

Sasvim je suprotno s Turcima. Iz hodočasničke perspektive to je bila neprirодно strana sila i izvor svih mogućih zala za kršćane – osvajač, uzurpator i rušitelj svakoga prava. I dok su oni prije o tome mogli razglabati bez nekoga osjećaja ugroženosti donesenoga iz zavičaja, već od kraja XV. stoljeća Turci su harali i po carevim zemljama pa su to putnici doživljavali osobnije. To kršćansko zajedništvo osjeća se i kad govore o hrvatskim krajevima. Vidimo kako daleki švicarski hodočasnik dijeli strah kad kaže: “... ako im se ne dođe u pomoć, Turčin će osvojiti svu tu zemlju ...” Prema odluci Carevinskoga sabora u Nürnbergu 1522. godine, njemačke zemlje i staleži bili su dužni uplatiti određeni novčani doprinosi za troškove protuturskoga rata. Među njima je mnogo poznatih imena nekadašnjih hodočasnika, zemlje Saska, Palatinat, Brandenburg i trojica izbornih nadbiskupa po 1246,5 guldena; Friedrich III. (1493.¹²) – 936 guldena, Ott Heinrich (1521) – 517,5 guldena, Johann Ludwig od Nassaua (1495) – 54 guldena, Heinrich od Schwarzburga (1517) – 45 guldena, Günther od Mansfelda s rođacima (1507) – 202,5 guldena (Ostertag 1852, Wrede 1901). Ako vjerujemo mletačkomu poslaniku, njemački knezovi, sudionici Carevinskoga sabora u Regensburgu 1541, bili su ganuti do suza govorom biskupa Frana Frankapana o strašnom stanju u osvojenim

¹² Godina hodočašćenja.

krajevima ili onima pred padom (Gligo 1983, Dittrich 1881: 196).¹³ Osim pojedinaca natjeranih osjećajem za opstanak, hrvatski staleži, unatoč očaju koji je (za)vladao od Krbavske bitke do Cetingradske odluke, nisu nikad pomišljali pristati na takvo nasilničko mijenjanje svojega položaja. Pozivi za pomoć upućivani su svima – od pape, preko cara do *Serenissime*, ali sve je bilo na kapaljku i neredovito. No, kako je vjerska podloga ne samo hodočašćenja nego i poimanja života kopnila, tako se ponegdje stvarao i posve drugačiji odnos prema Turcima. Temeljio se na stavu da se na njih gleda kao na poslovne partnere, dakle, kroz prizmu trgovačkih interesa. Mleci su odavno vodili takvu politiku, pa nije čudno da su to pokušali i njemački gradovi, bolje rečeno, poduzetniji trgovci. No, ruku na srce, nema bližega i boljega primjera za to od Dubrovnika, a to su hodočasnici znali pa su isticali da grad za to ima papino dopuštenje.¹⁴ Ipak, on je i takav, teritorijalno odijeljen od matice, osjećao isto (Vetranović 1871).

Kad iz te točke gledamo, njemački putnici iz “cvjetnog” razdoblja hodočašćenja ipak su bili svjedoci i simboli najboljega razdoblja u kasnosrednjovjekovnoj povijesti obaju naroda. Ostaje diskutabilno je li neki naoko nevažan detalj nastao iz dodira moćnih njemačkih vojvoda i drugih velmoža s hrvatskim krajevima, utjecao na odluke koje su se ticale Hrvatske. No, činjenica je da nikad više Hrvata nije bilo u okrilju carskoga dvora nego za vladavine Friedricha i sina mu Maksimilijana. Nedvojbene zajedničke crte, kako u Lübecku, tako i u Dubrovniku, potrgane su pod utjecajem osmanskoga udara na Hrvatsku, ali i Lutherova djelovanja u Njemačkoj. Sve se suzilo unutar kontinenta na vezu protureformacijskoga Beča i banskoga Zagreba te vojnoga zapovjedništva u Grazu i podređenih mu kapetanija uz granicu prema Osmanskom Carstvu. Odvojena i zanemarena “Kraljevina” Dalmacija postala je prazan dio titule – u stvarnosti, mletačko providurstvo *oltremare*. Naposljetku, okopnila je i moć Mletačke Republike. Nikad više zvukovi trublja mletačkih brodova punih njemačkih hodočasnika nisu odjekivali zidinama starih i slavni hrvatskih gradova na Jadranu.

¹³ Riječ je Franu Frankapanu (?–1543), biskupu Kaloče i Egera u Ugarskoj, a govor je održao pred carem Karlom V. i njemačkim knezovima izbornicima.

¹⁴ Tu su pogriješili jer je dopuštenje dao koncil u Baselu.

Literatura

- Bertoša, Miroslav. 2006. U znaku plurala – Višebojni i višeslojni identitet istarski. U: *Identitet Istre – ishodišta i perspektive*. M. Manin, Lj. Dobrovšak, G. Črpić, R. Blagoni, ur. Zagreb: Institut “Ivo Pilar”.
- Božić, Ivan. 1952. *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*. Srpska akademija nauka – posebna izdanja CC, Istorijski institut 3. Beograd.
- Breydenbach, Bernhard von. 1488. *Die fart oder reysz über mere zu dem heylige grab vnsers herren Jhesu cristi gen Jherusalem*. Augsburg.
- Buck, Michael Richard. 1882. *Ulrichs von Richental Chronik des Constanzer Concils 1414 bis 1418*. Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, sv. CLVIII. Tübingen: Litterarischer Verein in Stuttgart.
- Budak, Neven. 1991. Hrvatska hodočašća u Aachen. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 24: 15–21.
- Dittrich, Franz. 1881. *Regesten und Briefe des Cardinals Gasparo Contarini (1483–1542)*. Braunsberg: Verlag Huye (Emil Bender).
- Dy Schiffart über Mere czum Grabe Jhesu Christi des herren*. <http://mdzx.bib-bvb.de/bsbink/Ausgabe_S-200.html>. (Pristupljeno 12. ožujka 2008.)
- Fabri, Felix. 1843. *Fratris Felicis Fabri Evagatorium I*. Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, sv. II. K. D. Hassler, ur. Stuttgart: Litterarischer Verein in Stuttgart.
- Fabri, Felix. 1849. *Fratris Felicis Fabri Evagatorium III*. Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, sv. XVIII. K. D. Hassler, ur. Stuttgart: Litterarischer Verein in Stuttgart.
- Feyerabend, Sigmund. 1584. *Reyssbuch des heyligen Lands*. Frankfurt a/M.
- Franičević, Marin. 1983. *Povijest hrvatske renesansne književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Fučić, Branko. 2000. *Majstor Albert iz Konstanza u Brseču, Jasenoviku, Lovranu, Pazu i Plominu*. Zagreb – Brseč: HAZU – Udruga Jenio Sisolski.
- Gligo, Vedran. 1983. *Govori protiv Turaka*. Split: Logos.
- Groote, Eberhard von. 1860. *Die Pilgerfahrt des Ritters Arnold von Harff von Cöln durch Italien, Syrien, Aegypten, Arabien, Aethiopien, Nubien, Palästina, die Türkei, Frankreich und Spanien*. Köln: Verlag J. M. Heberle.
- Hänselmann, Ludwig. 1875. Hans Porners Meerfahrt. *Zeitschrift des historischen Vereins für Niedersachsen* 1874/75: 113–156.
- Hassler, K. D. 1866. *Die Reisen des Samuel Kiechel*, Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, sv. LXXXVI. Stuttgart: Litterarischer Verein in Stuttgart.
- Historisches Lexikon der Schweiz*, sv. 3, Basel: Verlag Schwabe.

- Hye, Franz-Heinz von. 1988. Plurimque Europae provinciarum rex et princeps potentissimus – Kaiser Maximilians I. genealogisch-heraldische Denkmäler in und um Innsbruck. *Staaten-Wappen-Dynastien – XVIII. Internationaler Kongress für Genealogie und Heraldik in Innsbruck vom 5. bis 9. September 1988*. Veröffentlichungen des Innsbrücker Stadtarchivs, Neue Folge, sv. 18. Innsbruck.
- Jurić, Šime. 1978. Putovanje jednog Nijemca duž dalmatinske obale 1569. godine. *Zadarska revija* XXVII/2–3: 274–283.
- Kamann, Johann. 1880. Die Pilgerfahrten Nürnberger Bürger nach Jerusalem im 15. Jahrhundert. *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Stadt Nürnberg* 2: 78–163.
- Khull, Ferdinand. 1896. Bericht über eine Jerusalemfahrt zweier Franciscaner aus Friedau im Jahre 1527. *Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark* XLIV: 65–129.
- Kohl, Johann G. 1868. *Pilgerfahrt des Landgrafen Wilhelm des Tapferen von Thüringen zum heiligen Lande im Jahre 1461*. Bremen: Verlag Müller.
- Kozličić, Mithad. 1995. *Kartografski spomenici hrvatskoga Jadrana – Izbor karata, planova i veduta do kraja 17. stoljeća*. Zagreb: AGM.
- Krasić, Stjepan. 2001. Opis hrvatske jadranske obale u putopisima švicarskog dominikanca Feliksa Fabrija (Schmida) iz 1480. i 1483/84. godine. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* XXXIX: 133–216.
- Kurtzer warhafftiger und eigentlicher Bericht, gewisser newer Zeitungen, auss Italien, Hispanien, Franckreich, Engellandt, Ungern, Böhmen, Crabaten, Kärndten, Hollandt, Seelandt, Brabandt, Hoch und Nider Teutschlandt, was sich in den nechst verlauffenen sechs Monat ... zugetragen und begeben hat ...* Köln, 1594.
- Laszowski, Emil. 1916. Monumenta habsburgica II. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 38: 1–582.
- Lentić, Ivo. 1985. Riznica Male braće u Dubrovniku. *Samostan Male braće u Dubrovniku*. Justin V. Velnić, ur. Zagreb – Dubrovnik: Kršćanska sadašnjost.
- Ljubić, Šime. 1876. Commissiones et relationes Venetae I. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 6: 1–242.
- Ljubić, Šime. 1877. Commissiones et relationes Venetae II. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 8: 1–382.
- Ljubić, Šime. 1880. Commissiones et relationes Venetae III. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 11: 1–300.
- Neralić, Jadranka. 1999. Udio Hrvata u papinskoj diplomaciji. *Simpozij: Hrvatska srednjovjekovna diplomacija*. Mladen Andrić, Mirko Valentić, ur. Zagreb: Diplomatska akademija Ministarstva vanjskih poslova Republike Hrvatske.
- Novak, Grga. 1964. Mletačka uputstva i izvještaji IV. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 47: 1–503.

- Ostertag, Jost V. 1852. Hans Schürpfen des Raths zu Lucern, Pilgerfahrt nach Jerusalem 1497. *Der Geschichtsfreund, Mittheilungen des historischen Vereins der fünf Orte Lucern, Uri, Schwyz, Unterwalden und Zug* 8: 182–249.
- Pandžić, Ankica. 1992. Hrvatska i njezine granice na starim kartama. *Granice Hrvatske na zemljovidima od XII. do XX. stoljeća*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.
- Pelc, Milan. 1991. *Biblija priprostih*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.
- Pivčević, Edo. 1988. Jedno svjedočanstvo o hrvatskim gradovima iz godine 1486. *Rad JAZU* 429: 185–195.
- Priebatsch, Felix. 1894. *Politische Correspondenz des Kurfürsten Albrecht Achilles I*. Leipzig: Verlag Hirzel.
- Pribojević, Vinko. 1951. *O podrijetlu i zgodama Slavena*. Zagreb: JAZU.
- Rački, Franjo. 1877. Prilog za poviest hrvatskih uskoka. *Starine JAZU* IX: 172–256.
- Rantzowen, Heinrich. 1669. Dero Königlische May(estä)t Friderici tertii Zu Dänemarck / Norwegen / der Wenden und Gothen Königs / Hertzogs zu Schleswig / Holstein / Stormarn / und der Dithmarschen / Graffen zu Oldenburg und Delmenhorst / Reichs-Rahts / Des Hoch-Edlen und Wohlgebornen Herrn / H(ernn) Heinrich Rantzowen / Rittern / Herrn zu Schöneweide / Aagaard / Mögelkier / Rosenwold / Jens-Gard &c Reise-Buch Auff Jerusalem / Cairo in Egypten und Constantinopell. Kopenhagen.
- Raukar, Tomislav. 1997. *Hrvatsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Richard, Jean. 1986. Križari i putnici u srednjovjekovnoj Slavoniji. *Croatica Christiana Periodica* X/18: 27–39.
- Riephan, Wilhelm. 1596. *Kurtze, Warhaffte unnd Eigentliche Historische beschreibung gewisser Neuwen Zeittungen unnd Geschichten welche sich von vorgangner Ostermeß biß auff jetztg Herbstmeß dises jetzlauffent* 96. Jars In Ostereich, Ungaren, Böhem, Poln, Hispanien, Franckreich, Schweden, Denmarck, Hoch und Niderteutschlandt auch sonsten hin unnd wider begeben und zugetragen. Köln.
- Röhricht Reinhold. 1894. Die Jerusalemfahrt des Heinrich von Zedlitz (1493). *Zeitschrift des Deutschen Palaestina-Vereins* XVII: 98–114, 185–200, 277–301.
- Röhricht, Reinhold 1906. Die Jerusalemfahrt des Kanonikus Ulrich Brunner vom Haugstift in Würzburg (1470). *Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins* XXIX: 1–50.
- Schubert, Ernst. 1998. *Der Rätselhafte Begriff "Land" im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. <http://webdoc.gwdg.de/edoc/p/cma/1–98/Schubert.pdf>. (Pristupljeno 20. studenog 2007.)
- Segesser, Anton Philipp von. 1860. *Die Beziehungen der Schweizer zu Mathias Corvinus, König von Ungarn, in den Jahren 1476–1490*. Luzern: Verlag Frz. Jos. Schiffmann.
- Šišić, Ferdo. 1937. Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473–1496). *Starine JAZU* XXXVIII: 1–180.
- Unrest, Jakob. 1957. Österreichische Chronik. *Monumenta Germaniae historica, Scriptorum rerum Germanicarum, n. S. XI*. Weimar.